

Boekbespreking

Prof. dr. K.M. Stokking (K.M.Stokking@fss.uu.nl) is werkzaam bij de Disciplinarygroep Onderwijskunde, Universiteit Utrecht.

Boekbespreking van: Joy de Jong (2005). *Uitgesproken complex. Interactie tussen scriptieschrijvers en begeleiders (dissertatie IVLOS/UU)*, ISBN 90-393-4156-7, 415 p., € 20.

Scriptiebegeleiding

Veel universitaire docenten kennen ze: de problemen van studenten in hun laatste studiejaar, als ze zelfstandig een grote klus moeten klaren (literatuurstudie, afstudeeronderzoek) en daarover een verslag moeten schrijven. Het begeleiden daarvan is lastig. Dat komt ook doordat deze taak wordt gezien als probleem van de (individuele) docent: iedere begeleider worstelt hier op eigen wijze mee, ervaringen worden vaak alleen anekdotisch uitgewisseld en van beleid op dit punt binnen de opleiding is veelal amper sprake.

Vanuit de studenten gezien gaat het om een unieke fase in hun (studie)loopbaan: een dergelijk omvangrijk individueel project doen ze in hun afstudeerjaar voor het eerst. Zij zijn daarop vaak slechts beperkt voorbereid, in kleinere literaturessays en onderzoeksopdrachten, met al dan niet goede instructie en feedback. Voor docenten betreft het begeleiden van afstudeerprojecten een steeds terugkerende taak. Door daarop te reflecteren kunnen ze leren hoe ze deze taak effectief en efficiënt kunnen vervullen, maar de persoonlijke aanpak die menig docent wel zal hebben ontwikkeld, is waarschijnlijk lang niet altijd adequaat. Voor beide partijen is nog een extra complicerende factor dat de docent niet alleen begeleidt, maar ook degene is die het resultaat moet beoordelen.

Promotieonderzoek

Instituten als het IVLOS hebben veel ervaring met studenten met scriptieproblemen. Het IVLOS biedt studenten intensieve cursussen aan over het opzetten van een onderzoek (het maken van een plan), het rapporteren over onderzoek (het schrijven van een verslag), en dergelijke. Joy de Jong werd na haar studie Nederlands docent bij de afdeling Taalbeheersing van de Universiteit Utrecht. In deze functie verzorgde zij colleges over het schrijven van probleemstellingen en over schriftelijke communicatie. Verder begeleidde zij scripties van studenten en gaf ze postacademische schrijfcursussen voor juristen. Vanaf 1993 is zij docent studievaardigheden bij het IVLOS. De scriptieproblemen waarmee ze in die functie te maken kreeg, vormden de aanleiding voor een promotieonderzoek, waarop ze onlangs is gepromoveerd. Het over het onderzoek geschreven proefschrift is een dikke pil geworden (ruim 400 p. all-in).

Op zoek naar het probleem

Om te komen tot een adequate probleemformulering en onderzoeks aanpak is begonnen met een probleemverkenning. Er is geïnventariseerd welke vragen studenten die deelnamen aan hiervoor genoemde cursussen regelmatig stelden als het ging om de verwerking van literatuur in een scriptie. Tevens vroeg de onderzoeker zich af wat begeleiders van scripties in verschillende faculteiten nu eigenlijk van studenten verwachten

en of het ontwikkelen van een goed taakmodel voor literatuurverwerking in scripties geen oplossing zou kunnen bieden. Uit analyses van een aantal scriptiehandboeken bleek echter dat de instructies daarin zeer uiteenlopen en vaak niet duidelijk zijn. Ook leek het weinig zinvol nog een keer grootschalig in kaart te brengen welke problemen studenten en begeleiders ervaren, omdat dat alleen maar heel verschillende probleem-analyses zou opleveren, die ook al in ruime mate in de literatuur voorhanden zijn. De mogelijkheden om scriptieproblemen te voorkomen – bijvoorbeeld door studenten in het voorafgaande curriculum beter op het schrijven van een scriptie voor te bereiden en/of in het docententeam meer consensus te ontwikkelen over wat van studenten moet worden verwacht – werden beperkt geacht. Geconcludeerd werd dat het schrijven van een scriptie gewoon ‘een vak apart’ is. Op de valreep van het vooronderzoek deed zich de kans voor om ook onder een groep promovendi te inventariseren hoe bij hen ‘literatuurverwerkingsprocessen’ verlopen, en zelfs bij zo’n selecte groep bleken zich op vrij grote schaal dezelfde problemen voor te doen: onduidelijke eisen, moeizame begeleiding, enzovoort.

Besloten werd het onderzoek te concentreren op de begeleidingsgesprekken, de gesprekken tussen student en begeleider, als cruciaal onderdeel van het ‘scriptieproces’, en de sociale en cognitieve processen die zich daarin voordoen en die al dan niet leiden tot de eenduidigheid en helderheid die zouden kunnen bevorderen dat de student doelgericht kan werken (‘de “werking” van scriptie-interactie’).

Vraagstelling en onderzoeksaanpak

Na deze relatief lange aanloop, waarin de focus verschoof van literatuurverwerking (als taak van de student) naar scriptiebegeleiding (als interactieproces tussen student en begeleider), werd de uiteindelijke vraagstelling: ‘Op welke manier kunnen welke interactiepatronen in scriptiegesprekken de efficiëntie van het scriptieproces bedreigen of bevorderen?’ Als onderzoeksaanpak werd gekozen voor het opnemen en op verschillende manieren analyseren van een aantal scriptiebegeleidingsgesprekken. Het datamateriaal bestaat uit de protocollen van in totaal negen gesprekken tussen vier student-begeleiderkoppels, verdeeld over vier faculteiten (sociale wetenschappen, rechten, bètawetenschappen, letteren), aangevuld met achttien individuele interviews met deze studenten en begeleiders. De koppels waren gespreid qua leeftijd, sekse, fase in het scriptieproces van de student, ervaring van de begeleider met scriptiebegeleiding, en het door de begeleider ingeschatte niveau van de student. In het proefschrift wordt minutieus beschreven hoe de onderzoeker te werk is gegaan bij het protocolleren en analyseren van het materiaal.

Resultaten en conclusies

Bijna de helft van het proefschrift wordt in beslag genomen door een gedetailleerde kwalitatieve beschrijving van de vier casus. Per casus wordt steeds dezelfde opbouw gevolgd: na een korte contextbeschrijving (begeleider, student, fase in het scriptieproces, onderwerp) volgt een beschrijving van de inhoud en structuur van de gesprekken en van de interactie in grote lijnen, waarna een selectie van waargenomen interactiepatronen gedetailleerd wordt beschreven en geanalyseerd. De vier casushoofdstukken bevatten tientallen kortere en langere letterlijke weergaves van stukjes gesprek. Door dit originele protocolmateriaal te lezen kan de lezer de conclusies die de onderzoeker trekt,

zelf toetsen. De belangrijkste conclusies, die in een slothoofdstuk zijn samengevat, worden door dit protocolmateriaal overduidelijk gestaafd: het onder tijdsdruk praten over het schrijven over wetenschappelijk onderzoek, tussen twee partijen die steeds hun rollen en posities ten opzichte van elkaar (moeten) bepalen, is een complex proces: er is sprake van veel onhelder taalgebruik, communicatie vanuit verschillende perspectieven en misverstanden (die niet worden opgehelderd). Kortom: een groot tekort aan 'shared cognition'. Veel gesprekspassages zijn zo onhelder dat de effectiviteit en de efficiëntie eronder lijden. Ook bevat het boek de uitkomsten van enkele (kwantitatieve) analyses van kwantificeerbare kenmerken van de onderzochte interacties. Daaruit bleek dat in de gesprekken veel wordt gesproken over problemen en oplossingen, maar weinig over oorzaken (van de problemen), en dat de begeleider domineert (qua spreektijd én als degene die problemen en oplossingen inbrengt).

In het slothoofdstuk wordt voor de geconstateerde bijna chronische verwarring in de gesprekken een aantal verklaringen besproken, waaronder het (door de begeleider) niet opmerken of onderschatten van onhelderheid, complexiteit en onbegrip, en de risico's daarvan voor het gespreksverloop, problemen die in de hand worden gewerkt doordat de begeleiders in de interactie domineren, de rol vervullen van de expert en geneigd zijn de ander (de student) te overtuigen van de juistheid van hun boodschap. Dit wordt nog versterkt door hun rol als beoordelaar, verantwoordelijk voor het bewaken van de poort, terwijl zij zich als begeleider juist medeverantwoordelijk kunnen voelen voor de kwaliteit van het eindproduct. De student is vaak geconcentreerd bezig om de gedachtegang van de begeleider te volgen, maar heeft daarvoor verwerkingstijd nodig; als die er onvoldoende is zal een reactie van de student komen op een moment dat de begeleider alweer verder is; de reactie heeft dan betrekking op een eerder moment in de interactie. Zulke patronen zouden kunnen worden doorbroken als de begeleider het begrip bij de student zou checken of als de student zelf het initiatief zou nemen en zou signaleren dat de begeleider te snel gaat. Beide gebeuren zelden: de begeleider verkeert meestal in een spreekhouding (in plaats van een luisterhouding) en de student heeft niet een positie waarin het nemen van initiatief voor de hand ligt. Op de achtergrond speelt volgens de onderzoeker mee dat de kennis van de betrokkenen over academische onderzoeks- en schrijfprocessen en over criteria vaak ontbreekt of hooguit impliciet aanwezig is.

Tot slot wordt een aantal aanbevelingen gedaan, zoals het inlassen van pauzes, stellen van vragen, afbakenen wanneer welk probleem aan de orde is, problemen samen analyseren en oplossingen genereren, beter voorbereiden van het gesprek en de student een verslag laten maken van het gesprek.

Relevantie

Dit proefschrift is een integer verslag van een boeiende zoektocht naar een zeer relevant probleem. De aanloop naar het formuleren van de uiteindelijke vraagstelling is wat lang en bochtig, de daarbij gebruikte terminologie soms niet heel precies (bijvoorbeeld 'scriptieproces') en de grondigheid waarmee scriptiebegeleidingsgesprekken zijn onderzocht had een steviger uitwerking van aanbevelingen verdiend dan in dit proefschrift wordt geboden (maar die spin-off komt ongetwijfeld nog). Maar die vier casus hoofdstukken: wat een rijkdom! Zelden ben ik tijdens het lezen van een proefschrift zo geboeid geraakt. Voor wie hiervoor de tijd wil nemen: van harte aanbevelen.